

Nie tylko dzieje nauki. Materiały do badań genealogicznych w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu

Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu jest placówką naukową działającą od maja 1956 roku. Zajmuje się gromadzeniem, opracowaniem, udostępnianiem i popularyzacją materiałów źródłowych do dziejów nauki polskiej z terenu Poznania i Wielkopolski.

Zbiory Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu zawierają bogate materiały źródłowe do dziejów nauki w Polsce. Dotyczą one zarówno dziejów placówek naukowych, w tym pracowni, redakcji i niektórych instytutów PAN, historii uniwersytetu i uczelni poznańskich, jak i biografii poszczególnych uczonych, zwłaszcza tych związanych z Wielkopolską. Ponieważ wielu uczonych udzielało się w różnych organizacjach naukowych, politycznych czy społecznych, współpracowało z różnymi radami naukowymi lub departamentami ministerstw, w ich spuściznach znajdujemy materiały dokumentujące także historię polityczną Polski czy dzieje różnych instytucji oraz fundacji oświatowych i kulturalnych, które wspierały polską naukę. Wielu uczonych współpracowało albo korespondowało z przedstawicielami nauki i instytucjami zagranicznymi, stąd w materiałach Archiwum PAN znajdujemy także źródła do dziejów nauki światowej.

W przeważającej mierze zainteresowanie badaczy koncentruje się na spuściznach wybitnych uczonych. Spuścizny te, gromadzone w trudnych, często wieloletnich staraniach, poprzez zakupy, dary i depozyty, stanowią obecnie główny trzon zbiorów archiwalnych. Archiwum przechowuje m.in. spuścizny siedemnastu członków PAN, związanych przez jakiś czas miejscem pracy i zamieszkania z Wielkopolską, a także ośmiu rektorów Uniwersytetu Poznańskiego oraz siedmiu prezesów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk¹. Archiwalia udostępnia się pracownikom naukowym z kraju i zagranicy, studentom oraz wszystkim osobom zainteresowanym dziejami i osiągnięciami nauki w regionie.

Obecnie zasób wynosi przeszło 440 mb akt. Archiwa liczą 189 zespołów, w tym 2 zespoły instytucji działających przed powstaniem PAN, 24 zespoły instytucji i placówek PAN oraz 163 zespoły pochodzenia prywatnego (spuścizny). Te ostatnie stanowią najobszerniejszy i najcenniejszy trzon zbiorów archiwalnych PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu.

Ważną częścią spuścizn, obok prac twórcy spuścizny, materiałów jego działalności naukowej, zawodowej, politycznej czy społecznej, są materiały biograficzne, m.in.: autobiografie, dokumenty osobiste, dokumenty dotyczące przebiegu nauki szkolnej, studiów, pracy i działalności, pamiętniki, dzienniki, albumy pamiątkowe, dyplomy honorowe, legitymacje odznaczeń, gratulacje itd. Nierzadko w grupie materiałów biograficznych oraz w grupie materiałów rodzinnych znajdziemy archiwalia związane z zainteresowaniami pozanaukowymi danej osoby, m.in. materiały dotyczące spraw genealogicznych.

Przykładem takiej spuścizny są materiały Kazimierza Kaczmarczyka (1878–1966), archiwisty i historyka, wydawcy źródeł, długoletniego dyrektora Archiwum Państwowego w Poznaniu, postaci bardzo zasłużonej dla polskiej archiwistyki.

Spuściznę Kazimierza Kaczmarczyka zakupiło PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu w roku 1967 od wdowy po profesorze Józefy Kaczmarczykowej. Objętość materiałów wynosiła około 4 m.b. akt. Kolejne nabytki wpłynęły w latach 1997–2010. Łącznie rozmiar zespołu wynosi 5,50 mb.

¹ Pełny imienny wykaz spuścizn przechowywanych w PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu (dalej PANAWOP) dostępny jest na stronie internetowej Archiwum: www.man.poznan.pl/-archpan – zakładka: zasoby archiwalne.

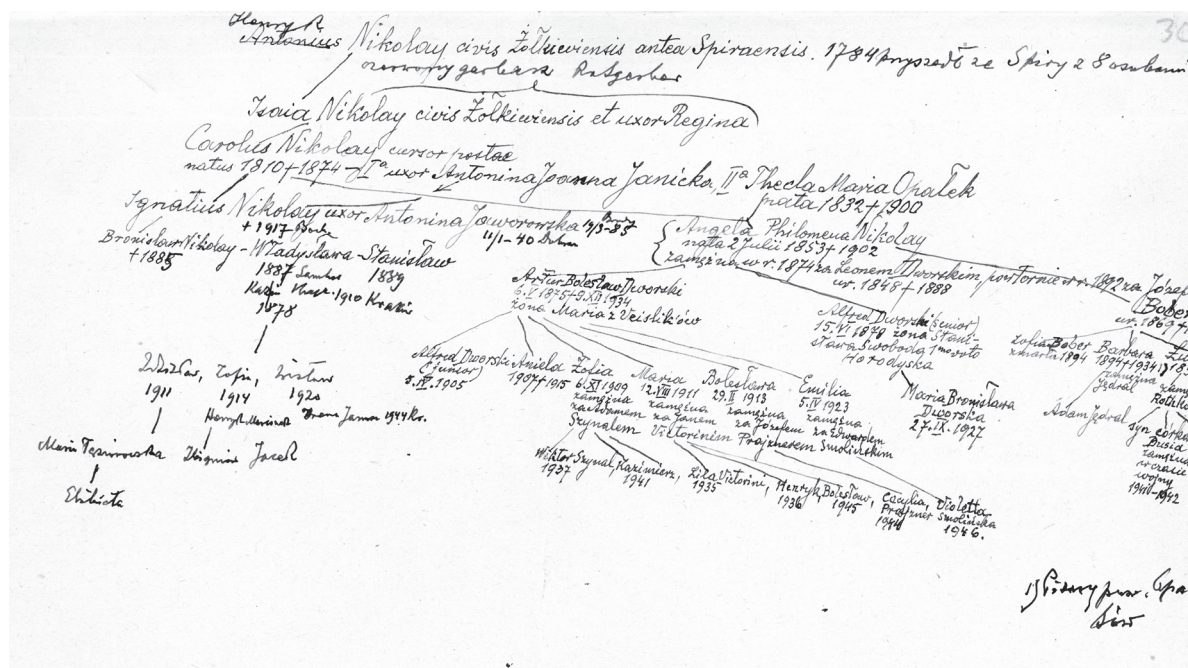
Spuścizna zawiera materiały z lat 1687–1968. Została podzielona na osiem zasadniczych grup zgodnie z metodami porządkowania przyjętymi w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie².

Dla genealogów interesujące będą materiały biograficzne zgromadzone w grupie III oraz w grupie VI dotyczące rodziny autora spuścizny.

W grupie III, liczącej 23 jednostki archiwalne (teczki) znajdują się materiały z lat 1899–1968, m.in. życiorysy oraz wykaz prac własnych, świadectwa szkolne, dokumenty osobiste, legitymacje, dyplomy, nominacje, powołania. Wyodrębnione są tutaj materiały związane m.in. z: obchodami 75-lecia i 80-lecia urodzin, 50-lecia pracy naukowej, z uroczystości pożegnania w Archiwum Państwowym w Poznaniu w kwietniu 1953 roku, nadania tytułu profesora nadzwyczajnego, uroczystości odnowienia doktoratu na Uniwersytecie Jagiellońskim, a także przepustki, zaświadczenia, pokwitowania, bilety. Grupę zamyka zestaw dokumentów gospodarczych, dotyczących stanu zdrowia, testament i rozporządzenia odnośnie do spraw majątkowych twórcy spuścizny oraz materiały dotyczące uroczystości pogrzebowej i budowy nagrobka.

Grupa VI, obejmująca materiały rodzinne z lat 1769–1967, składa się z 22 jednostek. Zawiera materiały dotyczące rodziny twórcy spuścizny, pierwszej żony Matyldy z domu Mijał, drugiej żony Władysławy z domu Nikolay, trzeciej żony Józefy z domu Synowiec. Ponadto w jego spuściznie archiwalnej są materiały dotyczące synów Zdzisława i Wisława, brata Jana i jego żony Leopoldyny oraz dokumenty, materiały i notatki dotyczące rodzin: Kaczmarczyków, Nikolayów, Jaworowskich, Wójcikiewiczów, Dworskich i Kaiseritzów, a także korespondencja rodzinna.

W grupie tej, w jednostce archiwalnej 318 zawierającej materiały związane z rodziną Kaczmarczyków, zgromadzone są m.in. wypisy źródłowe, wyciąg metrykalny, świadectwa chrztu i małżeństwa, korespondencja oraz drzewo genealogiczne rodziny Kaczmarczyków wykonane przez autora spuścizny³.

Ryc. 1. Drzewo genealogiczne rodziny Nikolayów. Ze zb. Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu (dalej PANAWOP), Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, sygn. P.III-35, jednostka archiwalna (dalej j. a.) 319

² W grupie I zgromadzono materiały twórczości naukowej, w grupie II materiały działalności organizacyjno-naukowej, redakcyjnej, wydawniczej, społecznej i kulturalnej, w grupie III materiały biograficzne, w grupie IV korespondencję, w grupie V materiały o twórcy spuścizny, w grupie VI materiały rodzinne, w grupie VII materiały osób obcych, w grupie VIII załączniki. Zob. Materiały Kazimierza Kaczmarczyka..., Przegląd zawartości inwentarza, s. 7.

³ Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j. a. 318, Kaczmarczykowie.

Ryc. 5. Świadcstwo Odprawy z Obrony Krajowej (Landwehr) Marcelego Jaworowskiego wystawione w dniu 31 grudnia 1875 r. Ze zb. PANAWOP, Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j. a. 321

Równie interesujące są archiwalia zgromadzone w jednostkach archiwalnych zawierających materiały wspomnianych już rodzin Jaworowskich i Wójcikiewiczów, Dworskich, Kaiseritzów. Są to m.in. dokumenty i odpisy (w tym odpisy uwierzytelnione) z dokumentów i akt kościelnych oraz urzędowych, korespondencja, drzewa genealogiczne rodzin Jaworowskich i Wójcikiewiczów oraz Dworskich, korespondencja prywatna, notatki⁴. Grupę zamykają materiały dotyczące osób nazywających się Kaczmarczyk.

Ilość zgromadzonych materiałów dotyczących bliższych i dalszych krewnych Kazimierza Kaczmarczyka świadczy o tym, że autor spuścizny żywo interesował się genealogią i pochodzeniem poszczególnych członków rodziny.

Inną spuścizną, która zawiera liczne materiały biograficzne i rodzinne, są materiały Władysława Orlicza (1903–1990), wybitnego polskiego matematyka należącego do tzw. lwowskiej szkoły matematycznej.

Materiały Władysława Orlicza zostały pozyskane w darze przez PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu, od żony Zofii Orlicz, w latach 1991–1996. Rozmiar zespołu wynosi 4,35 mb. Spuścizna zawiera materiały z lat 1872–2008. Podobnie jak spuścizna Kazimierza Kaczmarczyka, została podzielona na osiem zasadniczych grup⁵.

Grupa III, licząca 27 jednostek, zawiera dość liczne materiały biograficzne z lat 1903–1991. W grupie tej na uwagę zasługują jednostki archiwalne zawierające życiorysy, dokumenty osobiste (świadcstwa: urodzin, chrztu, szkolne, seminaryjne i odpisy uwierzytelnione, zaświadczenia, upoważnienia, poświadczenia, legitymacje), dokumenty dotyczące pracy i działalności⁶. Wyodrębnione są tu także materiały dotyczące: przyznania nagród państwowych, doktoratów honoris causa, jubileuszy pracy zawodowej i naukowej.

⁴ Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j. a. 319, Nikolayowie; j. a. 321 Jaworowscy i Wójcikiewiczowie; j. a. 322 Dworscy; j. a. 323 Kaiseritzowie; j. a. 324. Wypisy źródłowe, notatki, artykuły i wycinki prasowe o osobach nazywających się Kaczmarczyk.

⁵ PANAWOP, Materiały Władysława Orlicza (1903–1990), sygn. P.III-91. Podział materiałów jest analogiczny jak w spuściznie Kazimierza Kaczmarczyka.

⁶ Materiały Władysława Orlicza, j. a. 117 Życiorysy ankieta personalna; j. a. 118 Dokumenty osobiste; j. a. 120 Dokumenty dotyczące pracy i działalności.

Ryc. 6. Bilet miesięczny Poznańskiej Kolei Elektrycznej ważny w miesiącu sierpniu 1939 r. Kazimierza Kaczmarczyka. Ze zb. PANAWOP, Materiały Kazimierza Kaczmarczyka, j. a. 237

Ryc. 7. Okładka albumu rodzinnego – prezentu dla matki Józefa Kostrzewskiego Elżbiety na jej ślub ze Stanisławem Kostrzewskim w r. 1883. Ze zb. PANAWOP, Materiały Józefa Kostrzewskiego, sygn. P.III-51

Liczne są fotografie, m.in.: z okresu dzieciństwa, nauki w gimnazjum i na studiach, fotografie wykonane z okazji jubileuszy i uroczystości, na konferencjach i sesjach naukowych. Grupę tę zamyka zestaw dokumentów dotyczących stanu zdrowia, nekrologi, kondolencje od osób i instytucji oraz materiały dotyczące uroczystości pogrzebowej.

Grupa VI, obejmująca materiały rodzinne z lat 1872–1999, składa się z 36 jednostek. Znajdują się tutaj materiały Zofii z Krzysików Orliczowej – żony autora spuścizny. M.in. w jednostkach archiwalnych 185 oraz 186 zgromadzone są jej dokumenty osobiste, grypsy (?) pisane szyfrem z okresu pobytu w więzieniu⁷, fotografie. W pozostałych jednostkach archiwalnych znajdują się materiały dotyczące członków rodziny, m.in.: ojczyma Stefana Patockiego, braci: Kazimierza, Tadeusza, Michała. W jednostce archiwalnej, w której przechowywane są materiały dotyczące matki autora spuścizny Marii z Rossknechtów, umieszczono drzewo genealogiczne rodziny Władysława Orlicza ze strony matki. Grupę zamykają fotografie krewnych.

Kolejną spuścizną, w której można odnaleźć wątek genealogiczny, jest spuścizna światowej sławy archeologa i naukowca, badacza Biskupina Józefa Kostrzewskiego (1885–1969)⁸. Materiały zostały pozyskane w darze przez PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu od rodziny w latach 1973–2013. Łącznie materiały Józefa Kostrzewskiego zgromadzone w Archiwum PAN w Poznaniu liczą przeszło 6 mb akt i należą do największych spuścizn przechowywanych w tymże archiwum. Spuścizna zawiera materiały z lat 1890–2014 i jest w trakcie opracowywania (zakończenie prac jest przewidziane na I kwartał 2016 roku). Na obecnym etapie prac porządkowo-inwentaryzacyjnych można stwierdzić, że zawiera dużą ilość materiałów i dokumentów związanych z osobą autora spuścizny, jego żoną i dziećmi oraz rodziną ze strony matki i ojca. W spuściznie znajduje się kilkanaście wersji drzew genealogicznych rodziny ojca i matki Józefa Kostrzewskiego.

⁷ J.w. j. a. 185 Dokumenty osobiste, j. a. 186 Więzienie i proces sądowy. W latach II wojny światowej oraz po jej zakończeniu Zofia Orlicz działała w konspiracji niepodległościowej; m.in. była szefową łączności eksterytorialnego Okręgu Lwowskiego AK-WiN. Aresztowana w 1948 r. przez UB, skazana na 12 lat, więziona była w więzieniu w Fordonie.

⁸ PANAWOP, Materiały Józefa Kostrzewskiego, sygn. P.III-51.

Ryc. 8. Elżbieta Kostrzewska z domu Brońkańska – matka Józefa Kostrzewskiego. Ze zb. PANAWOP, Materiały Józefa Kostrzewskiego, sygn. P.III-51

Ryc. 9. Stanisław Kostrzewski – ojciec Józefa Kostrzewskiego. Ze zb. PANAWOP, Materiały Józefa Kostrzewskiego, sygn. P.III-51

W ciągu całego swego życia Kostrzewski wykazywał silny instynkt rodzinny: już w młodości (ok. 1915 roku) opracował szczegółowe drzewo genealogiczne swych przodków po mieczu, opierając się na relacjach starszych członków rodziny, w tym głównie stryja Bronisława. Zarazem jednak potrafił być surowy w ocenie postępków swych krewnych: przykładem może być fakt umieszczenia na wspomnianym drzewie genealogicznym, przy nazwisku jednego z kuzynów (Jan Waligórski – syn Tekli, ciotki profesora ze strony ojca), dopisku „sprzedawczyk”. Terminem tym Polacy piętnowali w czasach zaboru pruskiego osobę, która zdecydowała się sprzedać swoje gospodarstwo rolne Niemcom (najczęściej Komisji Kolonizacyjnej)⁹.

Przedstawione spuścizny nie są oczywiście jedynymi w zasobie poznańskiego oddziału Archiwum Polskiej Akademii Nauk, które zawierają materiały mogące zainteresować genealogów. Ciekawe dokumenty i archiwalia rodzinne znajdują się m.in. w spuściznach Sławomira Leitgebra (1922–2010)¹⁰, genealoga; Tadeusza Vetulaniego (1897–1952)¹¹, zoologa, badacza konika polskiego; czy Adama Wrzoska (1875–1965)¹², lekarza, historyka medycyny, współtwórcy Wydziału Lekarskiego na Uniwersytecie Poznańskim w 1919 roku.

⁹ A. Prinke, *Poza archeologią. Józefa Kostrzewskiego działalność społeczna, obywatelska i patriotyczna*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 50/1, s. 169–181, Poznań 2015.

¹⁰ Materiały Sławomira Leitgebra (1922–2010), sygn. P.III-39. W spuściznie Leitgebra znajdują się opracowania poświęcone dziejom rodziny Leitgebrów, Morawskich herbu Nałęcz, Plucińskich, Jabłkowskich herbu Wczele.

¹¹ Materiały Tadeusza Vetulaniego (1897–1952), sygn. P.III-47.

¹² Materiały Adama Wrzoska (1875–1965), sygn. P.III-70.